

Güýç we hökmürowanlykmy, parahatlyk we adalatmy?

Category: Kitapcy, Nukdaýnazar, Publisistika, Taryhy şahslar
написано kitapcy | 26 января, 2025

Güýç we hökmürowanlykmy, parahatlyk we adalatmy? GÜÝÇ WE HÖKMÜROWANLYKMY, PARAHATLYK WE ADALATMY?

kitapcy.ru

Erazm Rotterdamskiý (çepde) bilen Nikkolo Makiawelli
Öz şahsy syýasy taryhymyň käbir aýgytlaýy pursatlarynda
ýokarky makala sözbaşy bolan meseleler bilen garşıylaşanymda
mümkincilik tapdygymdan käte Rotterdamskini we Makiawellini
täzeden okamaga, biri-birleri bilen deňeşdirmäge, dürli taryhy
şahslara, halkyň özara gatnaşyklaryna, häkimiýetçi
alamatlaryny gözlemäge mätäçlik duýupdym.

Makiawelli «Hökümdarynda» häkimiýeti elde saklama, giňeltme we
pragmatistik üstünlik syýasatyny ähli açyklygy bilen orta atan
bolsa, Rotterdamskiý «Däliligiň tarypynda» hökümdarlardan we
halklardan ähli adamlaryň dost-doganlyk arkaly kemala getirjek
jemgyyetini öz şahsy we egoistik isleg-meýillerinden ýokarda
tutulmalydygyny ündeýär.

Makiawelli üçin gara güýç we hökmürowanlyk iň esasy zat bolup
durýar. Rotterdamskiý üçin bolsa parahatçylyk we adalat.

Şeylelikde 1500-nji ýyllaryň Renessans döwrüniň iki beýik
akyldarynyň syýasy garaýyşlary dünýä syýasatynyň iki esasy
formasy hökmünde düşünje münberine çykypdyr. Makiawelli güýç
we hökmürowanlyk syýasaty bilen, Rotterdamskiý bolsa ahlaga,
adalata, gumanizme we parahatçylyga goldanýan ynsan pelsepesi

taryhdaky ýerini alypdyr.

Rotterdamskiý hökümdaryň hudaýlaşdyrylmaly däldigini, tersine, onuň Hudaýyň hyzmatkäri hökmünde döwletiň ýolbaşçysy, ahlak düşünjeleriň we ýasaýyş-durmuş formalarynyň siwmoly bolmalydygyny aýdýar.

Makiawelliniň gözünde syýasat ahlak bilen baglanyşdyryp bolmajak derejede doly özbaşdak ugur bolup durýar.

Hökümdar çäkleriniň nämediginiň kesgitlenmesiniň oñaýsyz bolan romantiki ynsanperwer hyýalbentligiň ýerine her dürlı duýguçyllykdan daş häkimiýet gatnaşyklary arkaly ruhy ylmyňam ähli mümkünçiliklerinden ahyryna çenli peýdalanylý, dolandyryán adamlarynyň güýçli we ejiz taraplaryny ýurt we döwlet üçin ullanma ýagdaýyndadır.

Döwletiň bähbitlerine gezek gelende dogrumy ýa ýalňyş seljerip durmaly däl, bu dünýäde öz halkyň ýetip biljek iň ýokary sepgidine ýol arçamaly we başga halklaryň üstünde agalyk sürmeli.

Makiawelli üçin häkimiýet we häkimiýetiň giñeldilmegi iň ýokary wezipe bolup durýar, üstünlik bolsa halkyň hökümdarynyň iň wajyp hakydyr.

• Araçäkler gan we gylyç bilen çekilende...

Taryhy hakykatlar üstünlik täjini tebigy taýdan Makiawelliniň güýji beýgeldýän garaýsyna sowgat etdi.

Ýewropanyň taryhy taryhy ösüşine parahatsöýüjiliğiň tarapdary, adalat duýgusyna bagly, ylalaşdyryjy, hakykatçyl Rotterdamskiniň syýasy garaýsy däl-de, Makiawelliniň «Hökümdarda» öñe süren – adamyň üstünden basmagyň hasabyna islendik mümkünçilikden peýdalanyan gara güýç we hökmürowanlyk syýasaty çelgi bolup hyzmat etdi.

Aýratynam Günbataryň agalyk sürüji synplary ýüzlerce ýyllap adamkärçilikli duýgulara ýer goýmaýan syýasat sungatyny Makiawelliden öwrendiler.

Millionlap adamyň öldürilmegi we basyş astyna alynmagy bilen üpjün edilen «güýçliniň parahatçylygy» hemişelig-ä dowam etmedi, ýöne ýurtlaryň, halklaryň, synplaryň adalat

düşünjesiniň döwresinde agzynyň birikmegine gönükdirilen gumanizm prinsipi-de adamzadyň amala aşmadyk utopiýasy bolup galdy.

- **Emma dünyä uly, tebigat döredijilikli we baýdyr**

Adamda bolan her bir zadyň tebigatda garşylygy bar. Uly ynsanperwerligiň ýurdunda bütin ynsanperwer meýillere, bütin düşünjelere ýer bar.

Hiç mahal üstün çykmaryk düşünje-de, bu dünýäde dinamiki we nobatyna garaşýan «gizlin» potensial iteriji güýç hökmünde öñe çykyp biler.

Iň aşyp bolmadyk we ýatdan çykarylmadyk ideallar hem heniz amala aşmadyklardyr. Bir düşünjäniň heniz amala aşmadyklygy şol düşünjämiň ýeñilendigini we ýalňyşdygyny subut etmeýär, mejburylyk we gijikmeler zerarly mejburylygyny ýitirmeyär.

- **Ahlak ideallary we syýasy romantizm dowam edýär**

Rotterdamskiniň ahlak ideallary we adalat düşünjesi, gumanizmi, parahatçylyksöýüji pozisiýasy ynsan pelsepesi Renessansyň şindizem dowam edýän Orta asyr gymmatlygy derňewini aşmaga ýakyn jemgyýetçilik-taryhy şartlarıň önümidi diýen ýaly kesgitleme berilse, megerem, ýalňyş bolmasa gerek. Özünü täzelemek isleýän her bir asyr idealyny ilki bir şahsyýetde görkezýär...

Şoňa görä hem «Rotterdamskiý özünü täzelejek bolýan eýýamyň – Renessansyň «gizlin ruhy» küýseginiň nusgasy» bolup durýardy. Her asyra we döwre ruh berýän ýa-da ýaşan asyrynyň we döwrüniň ruhy bolan nusgalyk şahslar bar.

Şol nusgalyk şahslar Rotterdamskiý bilen birmeňzeş şahsyýete eýe bolmasalar, ýaşan döwürleriniň bir-birine meňzeş uly jemgyýetçilik problemalaryna belli bir pozisiýada seredýärler, çözgüdini gözleýärler.

Halklaryň «aşygynyň alçy gopýan» pursatlary bolýar.

Beýik Oktýabr rewolýusiýasy bilen başlap, XX asyryň ikinji ýarymyna çenli uzaýan döwür sosializmiň we rewolýusiýalaryň döwrüdi.

Häkimiýeti bir ýana taşlap, hakykaty we adalaty dünýä ýaýmaga ömrüni bagış eden Çe Gewara Kubanyň we Latyn Amerikanyň rewolýusion göreşini sindizem täsirini ýetirip duran ruh berýärdi.

Dünýäniň iň geosyýasy nokadynda ýerleşýän ýurtlardan Türkiye hem şeýle üýtgeşmeden azat däldi. 1960-1980-nji ýyllar aralygynda tutuş jemgyýetçilik halk gatlaklaryna aralaşan millionlaryň hereketliliği öňe çykypdy.

Köpcülikleýin awy (охота за перетаскиванием) ýatladýan gabaw we yzarlama şertlerinde raýdaşlyk üçin Gazylderä «ölume giden» Mahir Çaýan, Türkiýedäki rewolýusion göreşini ruhuny görkezýän nusgalyk şahsdy.

A Kemal Pire näme diýjek?

Türk halkynyň azatlygyny kürt halkynyň azatlygynda hasaplaýan Kemal Pir türk-kürt doganlygy ruhunyň tohumlaryny ekýär, XXI asyrda bu tohumlar halklaryň problemalarynyň umumylaşmagynyň üstünden «türkiýelileşme» formasynda ösdürýär.

Gandi, Mandela ýaly Aziýadan Afrika çenli aralykda ýaşan asyrynyň we döwrüniň ruhuny görkezýän nusgalyk şahslary artdyryp bolar.

- **Adalatdan we wyzdandan binesip gara güýç syýasaty dowam edýär**

Hawa, dowam edýär... Makiawelliniň gara güýç syýasaty dowam edýär, üstesine häli-häzirem örän güýcli keşbe girip...

Imperialistik hökmürowanlaryň, her tüýsli eksplutatirleyji «güni güýçlileriň» özünü alyp baryşlaryny kesgitlemegini dowam etdirýär.

Hatda ezilenleriň hatarynda, aýratynam başlangyça ýa-da ýakyn hökmürowanlyk arzuw-hyýallarynyň «güýçlilik illýuziýasy» pursatlarynda syýasy çemeleşmeleri nukdaýnazaryndan öýkünjeňlikden we döredijilikden daş epigonlar köp gabat gelýär.

Halklaryň erkinleşmesiniň öñi şeýtany pygylar arkaly baglanýar. Adamlar jemgyýetçilik basyşy astynda köplenç syýasy partiýalara tarapdarlyk etmekden başga alaç tapanok.

Ähli ykdysady, sosial, syýasy çaprazlyklar güýç we hökmürowanlyk gatnaşygyna görä baha berilen ýerinde, halk köpçülükleriniň we şahsyň jemgyýetçilik durmuşynyň arasyndaky pozisiýasy-da hökmürowan tutumyň içinde baha berilýär.

Özümüz görüp ýörüs... Güýç we hökmürowanlyk gatnaşyklarynyň täsiri astynda şeýle bir ýagdaýa gelýär welin, öz halkyna garşıy milletçilik we dinbazlyk edýän galp tarapgöýlerden geçip bolanok.

- **Gara yüzler hemise «gutardы» diýdiler, gutardым?**

Gutarmady, heniz ol dawa heniz dowam edip dur we ýeriň ýüzi yşkyň ýüzi bolýança dowam ederem.[1]

*Makala Stefan Zweýgiň «Ertiriň taryhy», «Monte», E.Rotterdamskiniň «Däliligiň tarypy», Makiawelliniň «Hökümdar» eserlerinden peýdalanylyp, käbir jümleleri sitata alnyp yazıldy.

[1] Adnan Yüjel «Ýeriň ýüzi yşkyň ýüzi bolýança», birinji neşir, Ankara-1986 ý.

Jelaletdin JAN.

Duşenbe, 03.04.2023 ý. Publisistika